

# INDEKS KNJIGA

## Solomon Markus: »MATEMATIČKA POETIKA«

»Nolit«, Beograd, 1974.

Još su ruski formalisti okupljeni u OPOJAZ-u («Kružolku za istraživanje poetskog jezika») ispitivali pesništvo i njegovu jezičku praksu spram jezičke prakse kakvu nalazimo u drugim ljudskim delatnostima. Sparivali su ili suprotstavljali pesnički jezik sa npr. egzaktinim jezikom nauke, otkrivali veze i razlike, i tako na verodostojan način dospievali do opisa i određenja poetskog jezika i njegove strukture.

Sa sličnih pozicija, imajući tako uvid u jednu u najmanju ruku poluvekovnu tradiciju, u skup ekstrapoliranih iskustava i postignutih rezultata, polazi i savremeni rumunski lingvist Solomon Markus u svojoj poslednjoj nedavno i na srpskohrvatskom izišloj knjizi *Matematička poetika* kada pokušava da izradi matematički model pesničkog jezika. Pre svega, opozicija *pesnički jezik/naučni jezik* za njega predstavlja na semantičkoj ravni oblik jedne temeljnije: *konotacija/denotacija*. Dakle, »multi jezik« po kojem se razmerava »ekscenričnost« poetskog jeste naučni ili njegov najviši oblik matematički jezik. Istovremeno, dihotomije koje možemo nazvati i »pomacima« (*ecarts, fr.*) u odnosu matematičkog i pesničkog jezika se modeluju matematičkim operativnim simboličkim aparatom koji utvrđuje algebarsku, isprekidanu strukturu naučne semantike i topološku, neprekidnu strukturu pesničke. Tako se u Markusovoj knjizi prožimaju, u stvari, dva nivoa ispitivanja: spoljašnji i unutrašnji. Prvi daje osnovu za razlike i sličnosti autonomnih konkretna dva jezika; drugi pokazuje imanentnu zajedničnost naučnog i pesničkog jezika po matematičkoj prirodi. Utoliko je Solomon Markus uspeo da opovrgne praksu poređenja pesničkog jezika sa svakodnevnim govorom i overi bitnu prednost poređenja sa naučnim jezikom.

Što se tiče opštih aspekata izučavanja književnih tekstova matematičkim metodama, Markus se odlučuje za jednu *statističku* retoriku. U osnovi je pesničke figure, veli autor, da se nalazi u situaciji koja je statističke prirode. Na tom mestu tada stupa primena teorije verovatnoće i informacije, ali isto tako i teorija grafova i teorija kodova. I onda je nemoguće izbeći radove Maksa Benzea i Abrahama Mola, što je činjenica koja ovo delo svrstava u sklop jedne određene struje u savremenim estetičkim i poetičkim istraživanjima.

S druge strane, ne smeju se zanemariti i oni elementi koji ovu knjigu ipak bar nekako izdvajaju od postojećih pokušaja i rezultata iz istog područja. Prvi put se opsežnije i sistematičnije u matematičko proučavanje književnosti uvodi teorija skupova i topologija, kao i nekoliko tekovina više algebre. Insistirajući na logičkoj strukturi pesničkog jezika i figura koje on podrazumeva (u vezi toga treba podsetiti na radove francuskog teoretičara Žana Koenca, kao i na lionsku grupu  $\mu$ ), insistirajući na nekim strukturalnim vidovima poetskog tkiva, Markus sa pomalo pionirskim oduševljenjem i uverenjem pokazuje da se i neki naizgled drugačiji pristupi odlikuju bližinom jednog procesa matematizacije i da utoliko pripremaju obilan materijal za konačno sazdanje matematičke poetike kao stroge, naučne discipline.

Pomenimo da poslednje, osmo poglavlje knjige u stvari sačinjava njen poseban deo jer je posvećen konkretnoj matematičkoj analizi pozorišta. Ovaj odeljak je već stoga zanimljiv ako znamo da danas gotovo da ne postoji nekih celovitijih radova matematičke analitike teatarske umetnosti.

Neosporno je da je Markusova *Matematička poetika* najpre jedna iscrpno informativna knjiga u domenu postojećih radova i naučnog mišljenja i usmerenja ovakve vrste u svetu i, s druge strane, hrabar korak napred u otvaranju mogućnosti da se nepozirnost poetskog dela i njegovog jezika pristupi sa najrigoroznijim instrumentalijumom, pristupi *more mathematico*.

Jovica Aćin

## BOSKO PETROVIĆ: »RAZGOVOR O TAJNAMA«

»Minerva«, Subotica—Beograd, 1974.

»Razgovor o tajnama« je sedma knjiga novosadskog književnika Boška Petrovića, liričara, esejiste i proznog pisca. Ranije njegove knjige poezije »Zemlja i more« i »Rujsk«, zbirka pripovedaka »Lagano promiču oblaci« za koju je dobio Zmajevu nagradu, roman »Dnevnik nemačkog vojnika«, kao i roman »Dolazak na kraj leta« i esej o Brojgelu »Dan među slikama« povodom, motivom, temom i tendencijom su različite no prepoznatljive britkim misaonim tokom i rečenicom istog pisca. Intelktualan, a ipak neposredan jezik inspiriše se i nastavlja na postupak i stilistiku Marsela Prusta i Tomasa Mana, Isidore Sekulić i Veljka Petrovića. Ritmično kruženje i variranje misli tka mediativni sistem, gradi i pročišćuje stil do perfekcije. Ponekad dokumentarnim, ponekad psihološkim, ali uvek minucioznim postupkom. Događaji, predmeti, određena psihološka stanja samo su povodi i gotovo slikarski po tezi koji se literarno-strpljivo razlažu, osvetljavaju i zatamnjuju, komentarišu i umnožavaju sve novijim pitanjima i skeptičnim odgovorima. Površnih literarnih efekata u prozi Boška Petrovića nema.

Svaka od jedanaest priča, koliko ih sadrži »Razgovor o tajnama«, zapravo je podjednaka avantura i za pisca i za čitaoca. Čak i onda kada nema mnogo spoljnog događanja kao u pripovesti »Plod«. To se postiže stanovitim lirskim štimungom u kojem se prepoznaje liričar i pesnik »Rujsk«. »Zemlje i mora«.

Pojedinac, čovek, individualnost je kod Boška Petrovića višeslojna prizma koja zrcali farom reči i misli, jasnim slikama i nepoznanicama, unutar sebe kao i oko sebe. Doslednost poput literarne teze, anti-teze i sinteze. Zavidna je čistota filozofičnosti ove proze mišane.

Veristički i filozofski relativizam i skepticizam je okosnica, literarna trijada, makro-tema rata u »Dnevniku nemačkog vojnika«, i mikro-tema svakodnevice (uslovno rečeno) u »Razgovoru o tajnama«. Ratni kaos i logorski život »Dnevnik« otvara i postavlja jednostavna, ljudski-dramatična pitanja i drugima, i sebi. I nasilnicima, i žrtvama. I pobednicima, i poraženima.

Relativizam svakodnevice prožima i konsekventno je sproveden do kraja u »Razgovoru o tajnama«. Ljkovi su dati i tumačeni u stanjima i situacijama u kojima rat, stradavanje, nije ni u primisli. Ličnosti, njihovi duhovni životi i socijalni mizansceni stopljeni su u jedno. Skrućeni poput kipa. To je mir ili skriveni nemir šetača, ali i reke (kod koje se geografija i istorija podrazumeva), čamca, mora i nepoznatog vojedince koji saučestvuje. Otkrivajući mikrokosmos onoga što se obično neopaženo zaobide ili zgazi, otkrivaju se takođe bitni, esencijalni oblici i praoblici, strujanje, kaos, nevidljiva zakonitost i spontanost. Makro-događanje, kao što je svetski rat, zaoštrava orkanskom brzinom kojoj se je dinka instinktivno opire ili podaje. Rat psi-

hološki melje velike i male. Nevidljivu ili jedva vidljivu situaciju svakodnevnice pokreću smrtnici sami. Antimitijski. U zavisnosti od moći opažanja svakog ponaosob i različitih, osobnih senzibiliteta. I zato je proza »Razgovora« anti-mitska i moderna, sa svim nijansama življenja i saučestvovanja etičkog i bivstvajućeg.

Petko Vojnić Purčar

## EDUARDAS MEŽELAJTIS: »PLAVA ZVEZDA VELIČINE ZRNA«

Književna zajednica »Petar Kočić«, Beograd, 1974.

O pesniku Eduardasu Meželajtisui se govori kao o najboljem litvanskom i jednom od boljih sovjetskih pesnika ovoga veka. U poeziji se javio rano, prvu knjigu objavljuje 1944. godine u Moskvi, a 1962. godine za zbirku pesama »Čovek« dobio je najveće priznanje u SSSR-u — Lenjinovu nagradu za književnost.

Nešto Meželajtisovih stihova imali smo prilike pročitati u našim književnim listovima i časopisima poslednjih godina. Ovde se, međutim, susrećemo sa pesnikom i njegovim delom neuporedivo šire. Na prostoru od 120 stranica pesnik Momčilo Đerković je napravio izbor iz pet najvažnijih Meželajtisovih knjiga pesama: »Čovek«, »Karusel«, »Lirske etide«, »Noćni leptir« i »Aljeljunaj«. Predgovorno slovo napisao je Meša Selimović, koji žali što je prevodjenje poezije nesavršena i nemoguća radota, što je uvek oštećenje poezije i pesnika, ali i jedini način da upoznamo svoje daleke savremenike, poezije, velike kao i Meželajtisova, koje izazivaju poštovanje.

Selimović je stvaralački i ljudski osetio ovu poeziju u kojoj nema retka bez čoveka, bez one prožimajuće topline koja sve ljude spaja i čini jednim bićem, bićem sveta i bićem Vasiona. Meželajtisov čovek nije biće jedne stvarnosti, to je biće svih stvarnosti podjednako, biće koje u svim stvarnostima teži onoj jednoj: slobodnoj i neopkupljivoj, stvaralačkoj i prozračnoj. Mnogo je pesama u ovoj knjizi u kojima se Meželajtisov čovek ogleda kroz epohe u kojima je uvek bilo lepote za čoveka, ali u kojima je bilo i neuporedivo više tiranije i opakosti. U pesmi »Koloseum« pesnik čuje bolne i razdiruće ljudske krikove, vidi urlik koji lebdi, orvene ognjeve »u očima žrtava i krvnika«, tumara po areni bola i strasti, areni koja je »nalik na nekakvu vrtešku (u koju se upleo čovek) pa ne nalazi izlaz ni lek«, areni »Gde je večna vatra gorela, / gde se s telom rimovao mač«, gde je »drug druga klao vekovima«, i to je mračna slika jedne epohe u kojoj je čovek bio i bog i životinja. Koloseum pesnik tako nosi u svojoj ljudskoj duši, u razumu. Ali zato mramor grčke antike doživljava sasvim drukčije: kao izvorište najširih stvaralačkih mogućnosti, početni plamen pobeđe lepote i ljudskosti. »Pred tom sunčanom kolevkom / Padam na kolena«, kaže pesnik obraćajući se antičnosti:

*Ovde je čoveča misao visoko  
Rasla i jačala neprekidno...  
Tragove lepe čovečnosti  
Nalazim svakim pogledom.  
Povijuša vijuga iznad kolonada  
I nestaje u plavoj visini.  
I u skulpturama Mikelandelovim  
Produžava se ista misao,  
I u Rodenovim linijama svetli  
Ta misao.  
I na platinama Pikasoa...  
Povijuša se pruža i povija  
K svemu što je čisto i lepo.*

Antičnosti stare Grčke pesnik se klanja kao materi zaljubljenju u mramorni ritam bez koga »Ne bi stvorili ni zemunicu, / Ni mramor Rima, / Ni Modiljanijak«, bez koga se, pesnik veli, čovečanstvo možda ne bi izvuklo iz lavirinta ni probudilo iz dečjeg